

LIBATSAMA AWAM TERHADAP PROSEDUR *EIA* TERPERINCI
BERHUBUNG PROJEK PETROKIMIA DI PINGERANG JOHOR.

MADYA HERAWATI BTE AHMAD

Tesis ini dikemukakan sebagai
memenuhi syarat penganugerahan
Ijazah Doktor Falsafah Pengurusan Teknologi

Fakulti Pengurusan Teknologi & Perniagaan

Universiti Tun Hussein Onn Malaysia

JUN 2018

Al-Fatihah kepada anakanda tercinta Allahyarhamah Ayu Sofea bte Mohd Dhazirrudin

Inspirasiku:

MAMA & PAPA "HJ. AHMAD B ASMAWI & HJH ROHAYA BTE HJ AHMAD"
(doa kalian sentiasa mengiringi pembelajaran anakmu)

SUAMI TERCINTA " MOHD DHAZIRRUDIN B RAMLI"
(kasih sayang, semangat dan motivasi menjadi kekuatanku)

**ANAK-ANAK YANG DIKASIHI "AS'AD IMRAN, AYU SYUHADA & ARIF
AIMAN)**
(permata hati yang membuatku terus bangkit)

PENGHARGAAN

Dengan nama Allah Yang Maha Pemurah Lagi Maha Penyayang.

Alhamdulillah, bersyukur saya kehadiran Ilahi dengan limpah dan kurniaanNya, tesis ini dapat diselesaikan mengikut tempoh masa yang telah ditetapkan. Ucapan penghargaan dan terima kasih yang tidak terhingga kepada penyelia utama iaitu Prof. Datuk Dr. Mohd Noh Dalimin, dan penyelia bersama Prof. Madya Dr. Seow TaWee di atas segala tunjuk ajar serta bimbingan yang tidak berbelah bahagi sepanjang tempoh perjalanan menyiapkan tesis doktor falsafah ini.

Ucapan terima kasih ini juga ditujukan khas kepada Pengarah Bahagian Penilaian Jabatan Alam Sekitar Putrajaya Pn. Norlin Bt. Ja'afar dan pegawai-pegawai JAS unit *EIA*, unit Penguatkuasa dan unit Pendidikan yang telah memberikan sepenuh kerjasama dalam memberikan informasi serta maklumat yang berguna serta sokongan moral sepanjang tempoh sesi temubual dan kajian ini dijalankan. Ribuan terima kasih juga ditujukan kepada Pengarah JAS Johor Baharu, En. Mokhtar B. Abdul Majid serta pegawai-pegawai JAS unit *EIA*, unit Pendidikan dan unit Penguatkuasa di atas kerjasama yang diberikan.

Kepada penduduk di Taman Bayu Damai yang terlibat dalam sesi soal selidik yang dijalankan juga kepada pihak-pihak badan bukan kerajaan (*FOMCA* dan *MNS*), terima kasih yang tidak terhingga kepada kalian semua di atas kerjasama yang telah diberikan.

Tidak lupa juga ucapan terima kasih buat semua rakan-rakan seperjuangan yang telah banyak membantu dan memberi nasihat bagi menjayakan penyelidikan ini. Akhir kata, setinggi penghargaan dan ucapan terima kasih kepada Menteri di Kementerian Pengajian Tinggi Malaysia yang telah membiayai pembelajaran di bawah Program MyBrain15.

ABSTRAK

EIA (Environment Impact Assessment) ialah suatu kajian bagi mengenalpasti, meramal dan menghuraikan kebaikan serta keburukan sesuatu cadangan projek pembangunan. Libatsama awam dalam prosedur *EIA* Terperinci sewajarnya perlu lebih menyeluruh dan berkesan, ini bermaksud persetujuan majoriti daripada pihak awam berhubung sesuatu projek adalah sangat penting sebelum Laporan *EIA* Terperinci berkenaan diluluskan. Walau bagaimanapun, masih terdapat kurang penglibatasama awam terhadap prosedur *EIA* Terperinci yang dijalankan oleh JAS dan memberi kesan dalam perlaksanaannya. Oleh itu, objektif pertama kajian ialah, mengkaji permasalahan komuniti di Pengerang berhubung prosedur *EIA* Terperinci yang dijalankan oleh JAS. Objektif kedua ialah mengenalpasti pandangan JAS terhadap prosedur dan isu penyertaan orang awam berhubung *EIA* Terperinci. Objektif ketiga ialah menilai pandangan persatuan bukan kerajaan yang terlibat iaitu ahli *FOMCA (Federation of Malaysian Consumers Associations)* dan *MNS (Malaysian Nature Society)* berhubung sesi dialog dalam prosedur *EIA* Terperinci. Objektif keempat ialah membangunkan rangka kerja libatsama awam untuk projek pembangunan di Malaysia. Seramai 379 orang komuniti di Pengerang telah terpilih sebagai responden untuk menjawab borang soal selidik. Manakala seramai 70 orang responden ahli *FOMCA* dan 73 orang responden *MNS* terpilih untuk menjawab borang soal selidik. Dan borang temubual diedarkan kepada 10 orang pegawai JAS Putrajaya dan JAS Johor Bahru. Data kualitatif dianalisis menggunakan perisian *QSR Nvivo11* manakala data kuantitatif dianalisis menggunakan kaedah *SPSS*. Hasil kajian membuktikan prosedur *EIA* Terperinci khusus diperingkat penglibatasama awam akan lebih berkesan sekiranya kelima-lima elemen diadaptasi melalui rangka kerja prosedur *EIA* Terperinci sedia ada. Lima elemen yang mendasari rangka kerja tersebut ialah penglibatan berkesan daripada pihak awam, komunikasi berkesan daripada pihak JAS, tindakan penguatkuasaan berkesan oleh JAS, kerjasama dan sokongan padu semua pihak dan pemantauan berkesan dalam tiga fasa projek *EIA* Terperinci. Rangka kerja ini membantu pihak JAS menyelesaikan segala permasalahan serta konflik pihak awam dan *NGO* yang terlibat dalam prosedur *EIA* Terperinci.

ABSTRACT

EIA (Environment Impact Assessment) is a study to identify, predict and describe the advantages and disadvantages of a proposed development project. Public participation in the Detailed EIA procedure should be more comprehensive and effective, meaning that agreement of the majority public on a project is very important before the Detailed EIA Report is approved. However, there is still a lack of public participation in the Detailed EIA procedures undertaken by the DOE until it has an impact on its implementation. Therefore, this study has four research objectives there are to identify the community problem in Pengerang regarding the Detailed EIA procedures conducted by DOE. The second objective is to examine the view of DOE on procedures and issues of public participation in the Detailed EIA. The third objective is to study views of non-government organizations (NGOs) involved, namely FOMCA (Federation of Malaysian Consumers Associations) and MNS (Malaysian Nature Society) regarding dialogue sessions in the Detailed EIA procedure. The fourth objective is to develop a framework for public participation in improving the existing Detailed EIA procedures in Malaysia. A total of 379 residents in Pengerang were selected as respondents to answer the questionnaires. Meanwhile, 70 respondents of FOMCA and 73 respondents of MNS were selected to answer the questionnaires. The interview form is distributed to 10 officers from DOE of Putrajaya and DOE of Johor Baharu. Qualitative data was analyzed using QSR Nvivo11 software while quantitative data was analyzed using the SPSS software. The results of the study showed that the Detailed EIA procedures at the level of public participation will be more effective if all five elements are adapted through the existing Detailed EIA framework. The five elements underlying the framework are effective engagement from the public, effective communication from DOE, effective enforcement action by DOE, cooperation and support from all parties and effective monitoring in three phases of Detailed EIA project. This framework helps DOE solve all the problems and conflicts of the public and NGOs involved in the Detailed EIA procedure.

KANDUNGAN

TAJUK	iii
PENGAKUAN	iv
DEDIKASI	v
PENGHARGAAN	vi
ABSTRAK	vii
KANDUNGAN	ix
SENARAI JADUAL	xvi
SENARAI RAJAH	xix
SENARAI SINGKATAN	xxi
SENARAI LAMPIRAN	xxii
BAB 1	
Pengenalan	1
1.1 Pendahuluan	1
1.2 Latar belakang kajian	2
1.3 Permasalahan kajian	4
1.4 Persoalan kajian	7
1.5 Objektif kajian	8
1.6 Skop kajian	8
1.7 Kepentingan kajian	9
1.8 Organisasi tesis	10
1.9 Rumusan	12

BAB 2	KAJIAN PERPUSTAKAAN	13
2.1	Pengenalan	13
2.2	Konsep libatsama awam	13
2.3	Kepentingan libatsama awam dan <i>stakeholders</i> terhadap Laporan <i>EIA</i> Terperinci	16
2.4	Libatsama awam dan <i>stakeholders</i> terhadap prosedur <i>EIA</i> Terperinci di Malaysia	23
2.5	Prosedur <i>EIA</i> Terperinci yang dilaksanakan oleh JAS serta permasalahannya	26
2.6	Kronologi industri Petrokimia	41
2.6.1	Kesan industri Petrokimia ke atas persekitaran	44
2.7	Teori-teori libatsama awam	46
2.7.1	Teori libatsama Arstein	47
2.7.2	Teori libatsama Wilcox	50
2.8	Pemilihan teori Wilcox dan Arnstein dan penyesuaiannya terhadap libatsama awam di Malaysia	57
2.9	Kerangka teori	63
2.9.1	Isu penyertaan pihak awam dalam prosedur <i>EIA</i> Terperinci	67
2.9.1.1	Tahap kesedaran awam yang rendah terhadap prosedur <i>EIA</i> Terperinci	74
2.9.1.2	Masalah komunikasi antara penduduk dengan penggerak projek	79
2.9.1.3	Penguatkuasaan persekitaran yang kurang berkesan	82
2.9.1.4	Kekurangan sokongan proaktif bagi pihak berkepentingan terhadap <i>EIA</i>	84
2.9.1.5	Kelemahan pengendalian prosedur <i>EIA</i>	87

2.9.2	Kesan daripada kelemahan pengendalian	
	Prosedur <i>EIA</i> Terperinci	89
2.9.2.1	Berlaku pencemaran persekitaran	90
2.9.2.2	Kesihatan penduduk terjejas	90
2.9.2.3	Kemusnahan ekosistem flora dan fauna terjejas	93
2.9.2.4	Terganggu sumber ekonomi masyarakat	94
2.9.2.5	Berlaku perubahan struktur sosial dan budaya masyarakat	95
2.9.3	Kaedah penyelesaian kepada kelemahan pengendalian prosedur <i>EIA</i> Terperinci	97
2.9.3.1	Meningkatkan libatsama dan kefahaman awam dalam prosedur <i>EIA</i> Terperinci	98
2.9.3.2	Membentuk komunikasi yang berkesan dalam proses libatsama awam	102
2.9.3.3	Penguatkuasaan perundangan yang berterusan dan telus	105
2.9.3.4	Kerjasama dan sokongan padu semua pihak berkepentingan	107
2.9.3.5	Pemantauan yang berterusan dalam tiga fasa projek <i>EIA</i> Terperinci	108
2.9.4	Projek Petrokimia mencapai kelestarian persekitaran dan komuniti	111
2.10	Rumusan	115
BAB 3	METODOLOGI KAJIAN	116
3.1	Pendahuluan	116
3.2	Kawasan kajian	116
3.2.1	Latar belakang Pengerang	117
3.3	Rekabentuk kajian	120
3.4	Persampelan responden	122

3.4.1	Saiz sampel	122
3.5	Strategi pengumpulan data	126
3.5.1	Soal selidik	126
3.5.1.1	Borang soal selidik set satu (1)	127
3.5.1.2	Borang soal selidik set dua (2)	128
3.5.2	Borang temunual separa berstruktur	129
3.5.3	Kajian rintis	130
3.5.3.1	Kajian rintis (soal selidik untuk komuniti Pengerang)	130
3.5.3.2	Kajian rintis (soal selidik untuk <i>NGO</i> iaitu ahli <i>FOMCA</i> dan <i>MNS</i>)	131
3.5.3.3	Kajian rintis (temubual untuk Jabatan Alam Sekitar)	131
3.5.4	Pengumpulan data sebenar	132
3.5.4.1	Latar belakang responden untuk sesi temubual	134
3.6	Strategi analisis data	135
3.6.1	Analisis secara statistik	136
3.6.1.1	Ujian normaliti	137
3.6.1.2	Ujian <i>Spearman Rank Correlation</i>	138
3.6.1.3	Hipotesis kajian	139
3.6.2	Analisis secara kualitatif	140
3.6.2.1	Transkripsi dan temubual	140
3.6.2.2	Analisis kandungan	140
3.6.3.3	Merumuskan data	141
3.6.3	Triangulasi data	141
3.7	Membentuk rangka kerja	142
3.7.1	Kesahan rangka kerja	143
3.7.1.1	Responden bagi kesahan rangka kerja	143
3.8	Rumusan	144

BAB 4	PERMASALAHAN KOMUNITI DI Pengerang BERHUBUNG PROSEDUR <i>EIA</i> TERPERINCI YANG DIJALANKAN OLEH JAS	145
4.1	Pengenalan	145
4.2	Latar belakang responden komuniti di Pengerang	145
4.3	Permasalahan komuniti berhubung prosedur <i>EIA</i> Terperinci	148
4.3.1.	Penyertaan berkesan daripada orang awam	148
4.3.2	Komunikasi berkesan daripada JAS dan penggerak projek	151
4.3.3	Tindakan penguatkuasaan berkesan oleh JAS	154
4.3.4	Kerjasama dan sokongan padu semua pihak	156
4.3.5	Pemantauan berterusan dalam 3 fasa projek oleh JAS	159
4.4	Analisis korelasi di antara elemen-elemen permasalahan komuniti berhubung prosedur <i>EIA</i> Terperinci yang dijalankan oleh JAS	161
4.5	Elemen-elemen yang mempengaruhi permasalahan Komuniti berhubung prosedur <i>EIA</i> Terperinci	164
4.6	Hubungan di antara elemen-elemen permasalahan komuniti berhubung prosedur <i>EIA</i> Terperinci yang dijalankan oleh JAS	165
4.7	Perbincangan	172
4.8	Rumusan	180
BAB 5	PANDANGAN JAS, <i>FOMCA</i> DAN <i>MNS</i> BERHUBUNG ISU LIBATSAMA AWAM DAN SESI DIALOG PROSEDUR <i>EIA</i> TERPERINCI	181
5.1	Pengenalan	181
5.2	Latar belakang responden	181
5.3	Permasalahan yang dihadapi oleh JAS ketika Prosedur <i>EIA</i> Terperinci dijalankan	183
5.3.1	Permasalahan dalam libatsama awam	184
5.3.2	Permasalahan komunikasi	185

5.3.3	Permasalahan sokongan padu semua pihak	186
5.3.4	Permasalahan tindakan penguatkuasaan	187
5.3.5	Permasalahan pemantauan berterusan Dalam tiga fasa projek <i>EIA</i> Terperinci	188
5.4	Lima elemen yang menyokong keberkesanan libatsama awam dalam prosedur <i>EIA</i> Terperinci	189
5.4.1	Libatsama berkesan daripada orang awam	189
5.4.2	Komunikasi berkesan daripada JAS	193
5.4.3	Tindakan penguatkuasaan berkesan oleh JAS	197
5.4.4	Kerjasama dan sokongan padu semua pihak	201
5.4.5	Pemantauan berterusan dalam tiga (3) fasa projek <i>EIA</i> Terperinci oleh JAS	204
5.5	Pandangan JAS berhubung sesi dialog	207
5.6	Persatuan Bukan Kerajaan iaitu ahli <i>FOMCA</i> dan <i>MNS</i>	211
5.6.1	Latar belakang responden <i>FOMCA</i> dan <i>MNS</i>	211
5.7	Pandangan ahli <i>FOMCA</i> dan <i>MNS</i> berhubung sesi Dialog <i>EIA</i> Terperinci	213
5.8	Menilai pandangan <i>FOMCA</i> dan <i>MNS</i> berhubung elemen sesi dialog <i>EIA</i> Terperinci	217
5.9	Perbincangan	218
5.10	Rumusan	227
BAB 6	MEMBANGUNKAN RANGKA KERJA LIBATSAMA AWAM DALAM PROJEK PEMBANGUNAN DI MALAYSIA	229
6.1	Pengenalan	229
6.2	Membangunkan rangka kerja libatsama awam dalam projek pembangunan di Malaysia	229
6.3	Kesahan rangka kerja	235

6.4	Perbincangan	240
6.5	Rumusan	246
BAB 7	KESIMPULAN	247
7.1	Pengenalan	247
7.2	Objektif pertama kajian	247
7.3	Objektif kedua kajian	248
7.4	Objektif ketiga kajian	249
7.5	Objektif keempat kajian	250
7.6	Kesignifikan penemuan kajian membangunkan rangka bagi projek pembangunan di Malaysia	251
7.7	Sumbangan kajian	252
7.7.1	Sumbangan kepada ilmu dan bidang penyelidikan	252
7.7.2	Sumbangan kepada orang awam dan Persatuan bukan kerajaan berhubung <i>EIA</i> Terperinci	252
7.7.3	Sumbangan kepada pertumbuhan ekonomi Setempat	253
7.8	Limitasi kajian	253
7.9	Cadangan penyelidikan lanjutan	253
7.10	Rumusan	254
	RUJUKAN	255
	LAMPIRAN	266
	VITA	293

SENARAI JADUAL

2.1	Ringkasan perbezaan pelaksanaan sistem <i>EIA</i> di antara negara maju dengan negara membangun	35
2.2	Senarai aktiviti <i>EIA</i> yang perlu melalui prosedur <i>EIA</i> Terperinci	38
2.3	Keperluan mencapai libatsama awam yang berkesan	55
2.4	Elemen-elemen yang mempengaruhi libatsama awam berkesan	62
2.5	Alasan bantahan awam berhubung Projek <i>LAMP</i>	72
2.6	Jenis bahan-bahan toksik yang dilepaskan daripada industri Petrokimia	104
2.7	Rekod kes-kes kematian dan kesihatan yang berkaitan industri Petrokimia	123
2.8	Kategori komuniti dan kaedah penyampaian (komunikasi) berkesan	124
3.1	Bilangan responden JAS yang terpilih	125
3.2	Bilangan responden komuniti di Pengerang yang terpilih	128
3.3	Bilangan responden <i>NGO</i> yang terpilih	125
3.4	Skala Likert bagi tahap persetujuan	128
3.5	Hasil kajian rintis	132
3.6	Latar belakang responden yang terpilih dalam sesi temubual	135
3.7	Keputusan ujian normaliti (Skewness dan Kurtosis)	136

3.8	Keputusan ujian normaliti (Skewness dan Kurtosis)	137
3.9	Kekuatan nilai pekali korelasi	139
3.10	Senarai Lengkap Responden untuk Proses Kesahan Rangka Kerja	144
4.1	Latar belakang responden komuniti di Pengerang	146
4.2	Permasalahan komuniti berdasarkan elemen penyertaan berkesan daripada orang awam	149
4.3	Permasalahan komuniti berdasarkan elemen komunikasi berkesan pihak JAS	151
4.3	Permasalahan komuniti berdasarkan elemen tindakan penguatkuasaan berkesan oleh JAS	154
4.4	Permasalahan komuniti berdasarkan elemen sokongan padu semua pihak	156
4.5	Permasalahan komuniti berdasarkan elemen pemantauan berterusan dalam tiga fasa projek <i>EIA</i> oleh JAS	158
4.6	Perhubungan di antara elemen-elemen Permasalahan komuniti berhubung prosedur <i>EIA</i> Terperinci	162
4.8	Analisis yang dijalankan terhadap elemen-elemen yang mempengaruhi permasalahan komuniti di Pengerang	164
4.9	Permasalahan yang dihadapi oleh komuniti di Pengerang	179
5.1	Sosio-demografi responden JAS Putrajaya dan JAS Johor Baharu, saiz sampel (S) = 10	182
5.2	Latar belakang responden <i>FOMCA</i> dan <i>MNS</i>	212
5.3	Pandangan ahli <i>FOMCA</i> dan <i>MNS</i> berhubung sesi Dialog <i>EIA</i> Terperinci	215
5.4	Hasil ujian-t mengenai pandangan ahli <i>FOMCA</i> dan <i>MNS</i> Berhubung elemen sesi dialog <i>EIA</i> Terperinci	217
5.5	Rumusan kepada pandangan JAS berhubung	

	prosedur dan isu penyertaan pihak awam	221
5.6	Rumusan pandangan ahli <i>FOMCA</i> dan <i>MNS</i> terhadap sesi dialog	226
6.1	Kod bagi pengamal dan pakar	236
6.2	Senarai elemen-elemen yang terkandung dalam rangka kerja dan tindakan	241

PTTA UTHM
PERPUSTAKAAN TUNKU TUN AMINAH

SENARAI RAJAH

2.1	Carta Alir Elemen Asas Amalan Terbaik Kelulusan <i>EIA</i> di Negara Maju Amerika Syarikat, United Kingdom, Kanada dan Jepun (Wood, 2003)	19
2.2	Carta Alir Prosedur <i>EIA</i> Terperinci di Malaysia (Jabatan Alam Sekitar, 2015)	25
2.3	Carta Alir Prosedur <i>EIA</i> Terperinci di Malaysia (Jabatan Alam Sekitar, 2015)	28
2.4	Tangga Libatsama Awam Arstein, 1969	48
2.5	Tangga Libatsama Awam Wilcox, 2003	50
2.6	Kaedah Libatsama awam	55
2.7	Elemen-Elemen untuk Mencapai Proses Libatsama awam Berkesan di Malaysia	58
2.7	Kerangka Teori Kajian	64
2.8	Ikatan Kelestarian	112
3.1	Garisan Putus-Putus Pada Peta Menunjukkan Kedudukan Pengerang, Kota Tinggi Johor iaitu Kawasan Bagi Kajian Ini	117
3.2	Taman Bayu Damai Sebagai Penempatan Baharu Penduduk Pengerang	119
3.3	Fasa Pembinaan Kompleks Bersepadu Pengerang Petroleum Sedang Giat Dijalankan	119
3.4	Peringkat Tempoh Proses Pengumpulan Data Dilakukan	121
3.5	Menbangunkan Rangka Kerja	134

5.2	Elemen Model Penyertaan Berkesan daripada Pihak Awam	191
5.3	Elemen Model Komunikasi Berkesan daripada JAS	194
5.4	Elemen Model Penguatkuasaan Berkesan daripada JAS	198
5.5	Elemen Model Kerjasama dan Sokongan Padu Semua Pihak	202
5.6	Elemen Model Pemantauan Berterusan dalam Tiga Fasa Projek <i>EIA</i> oleh JAS	205
5.7	Elemen Model untuk Sesi Dialog Diadakan Bersama Pihak Awam dan <i>NGO</i>	210
6.1	Kotak Berwarna Hijau Menunjukkan Lima Elemen Rangka Kerja Penambahbaikan Prosedur <i>EIA</i> Terperinci	231
7.2	Rangka Kerja Libatsama Awam	234

SENARAI SINGKATAN

EIA	-	Environment Impact Assessment
DEIA	-	Detailed Environment Impact Assessment
NGO	-	Non Government Organization
JAS	-	Jabatan Alam Sekitar
JMG	-	Jabatan Mineral dan Geologi
JPS	-	Jabatan Pengairan & Saliran
FOMCA	-	Federation of Malaysian Consumers Associations
MNS	-	Malaysian Nature Society
UTHM	-	Universiti Tun Hussein Onn Malaysia
BMP	-	Best Management Practices
BACT	-	Best Available Control Technology
KEJORA	-	Lembaga Kemajuan Johor Tenggara
TOR	-	Term of References
AKAS	-	Akta Kualiti Alam Sekeliling
LYNAS	-	Lynas Advanced Material Plant
CFSS	-	Concerned for Sg. Selangor
LKM	-	Lembaga Kemajuan Negeri
SESB	-	Sabah Electricity Sdn. Bhd.
RIA	-	Risk Impact Assessment
UNDP	-	United Nation on Develeopment Programme
RMKe	-	Rancangan Malaysia Ke Lapan
SAM	-	Sahabat Alam Malaysia
EPSM	-	Environment Protection Socialty Malaysia
UNEP	-	United National Environment Programme
WPKL	-	Wilayah Persekutuan Kuala Lumpur
DBKL	-	Dewan Bandaraya Kuala Lumpur

SENARAI LAMPIRAN

A1	Jadual Penentuan Saiz Sampel Krejcie dan Morgan (1970)	266
A2	Ujian Kenormalan	267
B1	Borang Soal Selidik (untuk pihak awam)	268
B2	Borang Soal Selidik (untuk pihak <i>NGO</i>)	275
C1	Borang Temubual (untuk JAS)	281
C2	Borang Kesahan Rangka Kerja (untuk JAS)	290

PTTA UTHM
PERPUSTAKAAN TUNKU TUN AMINAH

BAB 1

PENGENALAN

1.1 Pendahuluan

EIA (Environment Impact Assessment) ialah suatu kajian bagi mengenalpasti, meramal, menilai dan menghuraikan kebaikan serta keburukan sesuatu cadangan projek pembangunan. Penilaian Kesan Alam Sekeliling atau *EIA* merupakan alat pengurusan persekitaran yang sangat penting untuk mencegah masalah alam sekitar oleh aktiviti pembangunan. Kajian *EIA* ini perlu ada hubungan komunikasi antara pihak-pihak berkepentingan iaitu masyarakat setempat, penggerak projek dan pihak berkuasa (Fasina, 2016). Akta Kualiti Alam Sekeliling, 1974 sebagaimana yang diperuntukkan oleh Ketua Pengarah Kualiti Alam Sekeliling agar keperluan libatsama awam adalah wajib terhadap prosedur *EIA* Terperinci (Hughes, 2008). Oleh yang demikian, libatsama awam perlu lebih menyeluruh dan berkesan agar prosedur *EIA* Terperinci mencapai matlamat sebenar. Ini bermaksud persetujuan majoriti daripada pihak awam berhubung sesuatu projek adalah sangat penting sebelum sesuatu Laporan *EIA* Terperinci diluluskan (Huttenen, 2008). Libatsama yang berkesan juga telah menjadi asas kepada konsep libatsama awam agar kelestarian dalam persekitaran dan komuniti tercapai (Harmer, 2005).

Cabaran besar inilah yang harus ditangani oleh Jabatan Alam Sekitar yang mana libatsama awam perlu diutamakan dan setiap cadangannya perlu diambil kira agar prosedur *EIA* Terperinci tidak pincang dalam perlaksanaannya. Kebanyakan projek yang memerlukan kelulusan Laporan *EIA* Terperinci di Malaysia sering mendapat tentangan dan bantahan daripada pihak awam (Haliza, 2009). Banyak isu-isu negatif yang diketengahkan dalam bantahan tersebut dan sekaligus menjadi punca kepada kelewatan atau kegagalan sesuatu projek untuk mendapat kelulusan di samping ketidakupayaan juru perunding mengemukakan langkah-langkah tebatan dalam Laporan *EIA* Terperinci. Sehubungan dengan itu, kehendak serta aspirasi setiap warga tidak akan dapat dilaksanakan jika peringkat semasa prosedur *EIA*

Terperinci yang dilaksanakan tidak mendapat penyertaan menyeluruh daripada komuniti setempat kerana masih terdapat kelemahan-kelemahan yang timbul dalam prosedur pengendaliannya.

Oleh itu, peringkat-peringkat semasa prosedur kelulusan Laporan *EIA* Terperinci di Malaysia telah mewajibkan kepada libatsama awam untuk turut serta memainkan peranan penting. Libatsama awam bermula pada peringkat memberikan ulasan secara ringkas terhadap Ringkasan Penilaian Terperinci yang disediakan oleh juru perunding sehinggalah kepada keputusan cadangan projek tersebut sama ada diterima atau ditolak oleh Pengarah Kualiti Alam Sekeliling (Jabatan Alam Sekitar, 2010). Pada umumnya, peringkat-peringkat semasa proses pengendalian Laporan *EIA* Terperinci di Malaysia telah ditetapkan mengikut kepada pelbagai garis panduan yang menepati keperluan serta kehendak Akta Kualiti Alam Sekeliling, 1974.

Tanggungjawab bersama oleh pihak Jabatan Alam Sekitar serta komuniti setempat haruslah selari dan seiring agar proses pengendalian *EIA* Terperinci benar-benar mencapai maksud serta konsep libatsama awam yang sebenar. Ini telah dijelaskan oleh Hughes (2008), proses libatsama awam yang sebenar perlu menggarap pelbagai elemen baharu untuk menarik perhatian awam.

1.2 Latar belakang kajian

Libatsama awam dalam prosedur *EIA* adalah sangat penting kerana libatsama semua pihak yang berkepentingan akan mempengaruhi proses perancangan dalam membuat keputusan terhadap sesebuah projek pembangunan (Cashmore *et al.*, 2010). Secara tidak langsung interaksi berkenaan akan memastikan tahap ketelusan yang lebih tinggi untuk menilai keperluan projek tersebut. Libatsama awam dalam prosedur *EIA* juga akan menggalakkan pematuhan kepada semua undang-undang dan peraturan-peraturan oleh semua pihak yang berkenaan, memastikan pihak-pihak berkepentingan untuk menunaikan janji-janji yang dibuat di dalam prosedur tersebut atau perundingan lain yang berkaitan dengan projek. Ia juga mampu memberi perlindungan lebih baik kepada masyarakat tempatan apabila mereka merundingkan isu-isu yang boleh memberi kesan kepada mereka dan persekitaran (Simpson, 2013). Projek petrokimia berupaya memberi kesan atau impak yang kritikal kepada alam sekitar dan komuniti sekiranya terdapat kelemahan pengendalian prosedur *EIA*

Terperinci di peringkat libatsama awam (Simpson, 2013). Justeru itu, Laporan *EIA* Terperinci adalah perlu sebagaimana mengikut kepada syarat perundangan yang telah ditetapkan dan perlu libatsama awam untuk kelulusan Laporan *EIA* Terperinci. Oleh yang demikian, peranan yang seharusnya dimainkan oleh pihak kerajaan perlulah lebih mantap dan telus agar kesediaan libatsama daripada pihak awam mencapai matlamat sebenar. Mencapai matlamat sebenar dalam libatsama awam adalah merujuk kepada penglibatsama komuniti setempat secara langsung terhadap segala aktiviti dan program yang dianjurkan oleh kerajaan meliputi pendengaran awam, sesi dialog, perundingan bersama penggerak projek, bengkel serta kursus jangka pendek, seminar, kerja lapangan dan kerja berkumpulan (Fasina, 2016). Libatsama awam yang sebenar tidak merujuk kepada kelewatan libatsama komuniti setempat kerana ia mengganggu prosedur kelulusan *EIA* Terperinci yang dijalankan (Haliza, 2009).

Berdasarkan kepada segala bentuk garis panduan, akta serta perundangan persekitaran di Malaysia, dapat dinyatakan bahawa kesemuanya telah cukup lengkap dan sempurna jika sedia dipatuhi mengikut syarat-syarat yang telah ditetapkan oleh pihak yang berwajib (Rooney, 2005). Walau bagaimanapun, masih wujud kelemahan diperingkat pengendalian prosedur *EIA* Terperinci yang dijalankan di Malaysia oleh pihak Jabatan Alam Sekitar khususnya yang melibatkan komuniti setempat iaitu berlaku kelewatan libatsama penduduk setempat. Ini membuktikan bahawa konsep libatsama awam yang menyeluruh belum lagi dapat dicapai sepenuhnya. Kelewatan libatsama tersebut mengganggu proses membuat keputusan Laporan *EIA* Terperinci berhubung projek berkenaan. Menurut Harmer (2005) kelemahan yang timbul diperingkat ini perlu kepada penambahbaik rangka kerja agar segala bentuk permasalahan yang timbul dapat diselesaikan sekaligus projek yang dibina mencapai kelestarian dalam semua aspek pembinaan dan komuniti setempat. Kajian Abdullah *et al.*, (2010) mencadangkan bahawa pencapaian keberkesanan *EIA* boleh bergantung kepada beberapa faktor seperti, rangka kerja pengawalseliaan dalam poses pelaksanaan penilaian impak, mekanisme dalam konteks membuat keputusan, keberkesanan libatsama awam dan kualiti laporan penilaian kesan alam sekitar (*EIA*) yang dihasilkan oleh juru perunding.

Kajian terdahulu seperti kajian Fasina (2016), Laura dan Frank (2016), Leyhne *et al.*, (2015), Cheryl *et al.*, (2014) dan Glucker *et al.*, (2013) hanya mengadaptasi teori

Arstein sebagai kaedah penyelesaian kajian. Walau bagaimanapun, kajian ini telah mengadaptasi kedua-dua teori libatsama iaitu teori Arstein dan teori Wilcox yang membentuk kerangka teori kajian. Elemen-elemen kajian terdahulu hanya menyenaraikan perundingan bersama, penglibatan aktif dan perancangan program sebagai faktor yang mempengaruhi libatsama awam yang berkesan. Oleh itu, penambahan elemen baharu dalam kajian ini berupaya menjadikan libatsama awam dalam komuniti lebih berkesan terutama dalam prosedur *EIA* Terperinci. Antara elemen baharu dalam kajian ini ialah penglibatan berkesan, komunikasi berkesan, penguatkuasaan yang berkesan, kerjasama dan sokongan padu semua pihak dan akhir sekali ialah pemantauan berterusan dalam tiga fasa projek *EIA* Terperinci. Kelima-lima elemen ini turut menyumbang kepada pembentukan rangka kerja bagi projek pembangunan di Malaysia dan sekaligus menyelesaikan permasalahan yang dihadapi oleh komuniti berhubung prosedur *EIA* Terperinci.

Menurut Simpson (2013), kepincangan peringkat libatsama awam menandakan kelemahan pengendalian prosedur *EIA* Terperinci yang akhirnya menimbulkan kesan negatif ke atas persekitaran dan komuniti yang berhampiran dengan projek pembangunan. Maka di sini, jelas menunjukkan bahawa kepentingan libatsama awam adalah mempengaruhi keseluruhan prosedur *EIA* Terperinci yang dijalankan untuk tujuan mencapai kelestarian dalam kalangan komuniti dan juga persekitaran.

1.3 Permasalahan kajian

Kurang libatsama awam telah menyebabkan prosedur *EIA* Terperinci yang dijalankan oleh Jabatan Alam Sekitar menjadi kurang berkesan dalam perlaksanaannya, sekaligus memberi kesan negatif kepada persekitaran dan kesihatan manusia.

Malaysia khususnya, kurang libatsama awam terhadap prosedur *EIA* Terperinci akan mempengaruhi keputusan kelulusan sebarang cadangan projek pembangunan. Kepekaan dan sikap masyarakat Malaysia terhadap alam sekitar umumnya masih lagi berada pada tahap yang sederhana (Haliza, 2009). Kesedaran dan kefahaman masyarakat berhubung mencintai alam semulajadi dan sikap ingin

mengambil tahu adalah dua elemen yang penting menyumbang kepada kejayaan proses libatsama awam di Malaysia.

Anne dan Christi (2010), menyatakan bahawa kelemahan pengendalian prosedur *EIA* Terperinci sering berlaku apabila libatsama awam tidak berlaku sepenuhnya iaitu bermula pada peringkat awal kajian sehinggalah ke sesi perundingan bersama dan akhirnya akan mempengaruhi keputusan terhadap cadangan pembangunan sesuatu projek. Kebanyakan cadangan projek yang bakal dibangunkan di negara membangun sering mengenyahkan kriteria penting dalam libatsama awam. Komuniti setempat sering dianggap sebagai pihak yang tidak berkepentingan atau tidak berupaya menyumbangkan faedah kepada pembangunan sesuatu projek. Akhirnya, walaupun projek mendapat kelulusan pembinaan tetapi mengabaikan libatsama awam akan terjadi kesan-kesan negatif ke atas persekitaran dan sekaligus mengganggu tahap kesihatan penduduk. Umum mengetahui bahawa kehadiran komuniti setempat mampu memberi kesan yang positif ke atas persekitaran sekiranya kehadiran mereka disambut baik dengan pelbagai informasi yang berguna seperti seminar, sesi dialog, dan sesi rundingan bersama (Fasina, 2016).

Kajian Marzuki (2009), kebanyakan penggerak projek mengabaikan libatsama awam dan perundingan bersama sebelum kajian *EIA* Terperinci diluluskan. Contoh yang paling jelas adalah berhubung dengan projek Lynas, yang mana projek mendapat kelulusan Laporan *EIA* Terperinci dengan mengabaikan sesi rundingan bersama sehingga menimbulkan bantahan daripada pihak awam. Penglibatan orang ramai dan maklumat awam dalam proses kelulusan pembinaan kilang Lynas sangat kurang. Dokumen diberikan oleh Lynas kepada pihak penyelia untuk mendapatkan lesen operasi adalah tidak mencukupi dan tidak boleh diakses oleh orang ramai. Situasi ini membimbangkan orang ramai dan akhirnya mengakibatkan bantahan secara ramai-ramai terhadap kilang. Protes rakyat terhadap pembangunan ini dapat dilihat dalam kawasan Kuantan dan Balok dan seterusnya menjadi isu di seluruh Malaysia. Masalah ini juga menarik perhatian rakyat terhadap kesan alam sekitar dan kesihatan; khususnya kesan daripada sisa toksik radioaktif. Sehingga sekarang, pihak Lynas masih belum mengemukakan jalan penyelesaian yang selamat.

Kajian Fasina (2016), menyatakan bahawa kelemahan pengendalian prosedur *EIA* Terperinci bukan sahaja berpunca daripada tahap kesedaran komuniti setempat yang

RUJUKAN

Abdul Ghani, K.(2004). *EIA In Malaysia: EIA Implementation and Environment Issues Related to Coastal Development Activities*.Peninsular Malaysia Town Planner Forum. Dicapai pada 11 Mei 2013 di <http://www.peninsular.malaysia.town.planner>

Abdullah, M., Schroll, H., Zakaria, Z., and Panich, N., (2010). *Environmental Impact Assessment in Malaysia, South Africa, Thailand, and Denmark: Background, layout, context, public participation an environmental scope*. The Journal of Transdisciplinary Environmental Studies, 3 ms 1-19

Ahmad, MH` (2012). *Isu Penguatkuasaan Penilaian Kesan Kepada Alam Sekeliling Bagi Projek Perumahan Di Lereng Bukit. Kajian Kes: Negeri Selangor Darul Ehsan*. (Tesis Sarjana). Universiti Tun Hussein Onn Malaysia.(Tidak Diterbitkan)

Anne Shepherd & Christi Bowler (2010). *Beyond the Requirement: Imprpoving Public Participation in EIA*. dicapai pada 12 Februari 2013 <http://dx.doi.org/10.1080/0940569711877>

Arts, L., 2004. Qualitative Methods Used in the. *Journal of Engineering Education* vol 23, ms.65–72.

Arnstein, S. R. (1969). *A Ladder of Citizen Participation*. *Journal of the America Institute of Planner*, 35(4), 216-224. Dicapai pada 13 Jun 2014 di <http://lithgow-schmidt.dk/sherry-arnstein/ladder-of-citizen-participation.doc>

Banci Penduduk dan Perumahan Malaysia, (2014), *Jabatan Perangkaan Malaysia Negeri Johor*.

- Babbie, E., (2010). *The Practice of Social Research*, 12th Ed: 2010 Cengage Learning Inc. London
- Bass, Setal (2000). *Participation in Strategy for Sustainable Development Environment Planning Issues*. No. 7 IIED, London.
- Barton, B. (2002). *Underlying concepts and theoretical issues in Public Participation in Resources Development*. m.s 77-119
- Berenguer, J. (2004). *The Effect of Empathy in Proenvironmental Attitudes and Behaviours*. Journal of Environment & Behaviour 39(2). m.s. 269-283
- Bisset, R. (2010). *Methods of Consultation and Public Participation*. Dalam; N. Lee & C. George (eds): *Environmental Assessment in Developing and Transitional Countries*, Chichester: John Wiley and Sons.
- Botalova, O, Schwartzbauer J, Frauenrath T, and Dsikowitsky L, (2009), *Identification and Chemical Characterization of Specific Organic Constituents of Petrochemical Effluents*. Water Research, vol. 43: 3797-3812
- Briffett, C, J P Obbard and J Mackee (2003). *Towards strategic environmental assessment for the developing nations of Asia*. *Environmental Impact Assessment Review*, 23(2), 171–196.
- Bryman, A., (2008a). Mixed Methods Research: Combining Quantitative and Qualitative Research. In *Social Research Methods*. Vol 45 ms. 608–626.
- Bryman, A., (2008b). *Self-completion Questionnaires*. In *Social Research Methods*. Vol 45 ms. 748.
- Canter, LW. (2001). *Environment Impact Assessment*. McGraw-Hill Book Company: New York.
- Cashmore, M. Richardson, T. Hilding-Rydevik, T dan Emmelin, L. (2010). *Evaluating the effectiveness of impact assessment instruments: Theorising the nature and implications of their political constitution*, *Environmental Impact Assessment Review*, 30(6), ms. 371-379.

- Clarke, B. dan Harvey, N.(2008). *Formal and Informal Participatory EIA methods: A South Australian Case Study*. Conference paper. Dicapai pada 2 Jun 2013
http://www.iaia.org/iaia08perth/pdfs/concurrentsessions/CS2-3community_Clarke.pdf
- Chua, Y. P. (2006), *Asas Statistik Penyelidikan : Statistik & Kaedah Penyelidikan*. McGraw- Hill Inc. Singapore
- Chi, C. S F., (2014). *Public Participation in EIA for Public Project: A Case of Non Participations*. Dicapai pada 12 Sepetember 20
<http://dx.doi.org/10.1080/09640568.2013.810550>
- Cruden B.,(2006). *National strategy for Environmental Legislation Enforcement*. Dicapai pada March 21, 2013 ms. 34 di http://www.inece.org/conference/7/vol1/05_Cruden.pdf
- Creswell, J.W., (2003). Chapter One, "A Framework for Design." *Research design Qualitative quantitative and mixed methods approaches*. Di capai pada Mac 11, 2013 di http://www.sagepub.com/upm-data/22780_Chapter_1.pdf.
- Echefu, N dan Akpofure, E.,(2007), *Environmental Impact Assessment In Nigeria; Regulatory background and Procedural Framework*. United Nations Environment Programme (UNEP).
- Dalton, T. M. (2005). *Beyond Biography: A Framework for Involving the Public in Planning of U.S. Marine Protected Areas*. *Consevation Biology*, 19 m.s. 1392-1402
- Delfuria, L. dan Wallace-Jones, J. (2000). *The Effective of Provisions and Quality of Practices Concerning in EIA in Italy*. *Environment Impact Assessment Review*. m.s 457-479
- Dietz, T. & Stern, P.C.,(2008). *Public Participation in Environmental Impact Assessment and Decision Making*. Washington D.C. The National Academies Press.

DOE (2011) *Guidance Document in Preparing Environmental Management Plan*. Department of Environment Malaysia. Available from: http://eia.doe.gov.my/escv8/dokumen_esc/eia-emp_guidance_doc.pdf.

Fasina O.A (2016), *Environment Impact Assessment for Oil and Gas Project : A Comparative Evaluation of Canadian and Nigerian Laws*. Dicapai pada 11 Februari 2017 di <http://ir.lib.uwo.ca/cgi/viewcontent.cgi?article=6041&context=etd>

Glasson, J., Therivel R. dan Chadwick A. (2005). *Introduction to Environmental Impact Assessment*. 2nd Edition. UCL Press

Glucker A. N., Driessen P.J., Kolhoff A. dan Runhaar A. C. (2013). *Public Participation in Environment Impact Assessment; Why, Who and How?* Dicapai pada 2 Jun 2013 di <http://dx.org/10.1016/j.eiar.2013.06.003>

Ghobadi, M., Jafari H. R., Nabi Bidhendi G., R., Yav A. R., (2015). *Environmental Impact Assessment of Petrochemical Industry using Fuzzy Rapid Impact Assessment Matrix*. Dicapai pada 11 Ogos 2015 <https://www.omicsonline.org/open-access/environmental-impact-assessment-of-petrochemical-industry-using-fuzzyrapid-impact-assessment-matrix-2157-7463-1000247.php?aid=65274>

Hakeem I. (2015), *Public Participation in Environmental Impact Assessment in Nigeria: Prospects and Problems* (2015) Nigerian Juridical Review 83

Haliza Abdul Rahman. (2009). *Penglibatan Masyarakat Awam di Malaysia dalam Isu Berkaitan Persekitaran*. Jurnal Sarjana 24:2, Universiti Sains Malaysia. m.s 50

Haliza Abdul Rahman. (2010). *Ekosistem Hutan Paya Bakau di Selangor : Satu Kajian daripada Segi Perlaksanaan Dasar Berkaitan Alam Sekitar*. Tesis PhD. Universiti Kebangsaan Malaysia, Bangi.

Halder, A. & Bhattacharya, R., (2011). Validation: A Probabilistic Formulation. *IEEE Conference on Decision and Control and European Control Conference*, ms.1692–1697.

Harmen S.J.,(2006), *The Relationship Between Good Governance And Environmental Compliance and Enforcement*. Dicapai pada 20 April 2013,ms.65 di http://www.inece.org/conference/7/vol1/04_Harmen.pdf

Harmer (2005). *Is Improving The Effectiveness of Environmental Impact Assessment in The UK Dependent on the Use of Follow-up? Views of Environmental Consultant*. Dicapai pada 11 Mac 2015 di <https://www.uea.ac.uk/documents/541248/10787943/Harmer+Clare.pdf/b0796653-7b4b-42f5-a655-3ea1ad406ad5.pdf>

Hartley, N. & Wood, C. (2005). *Public Participation In Environment Impact Assessment- Implementing the Aarhus Convention*. Environment Impact Assessment Review, 25, m.s. 319-340

Heiland, S. (2005). *Requirements and Methods for Public Participation in SEA, Implementing Strategic Environment Assessment*. m.s.421-432. Berlin: Springer

Hughes, R. (2008). *Environmental Impact Assesment and Stakeholder Involvement*. *Environmental Planning Issues*, 11. Dicapai pada 2 April 2013 di <http://pubs.iied.org/pdfs/7789IIED.pdf>

Huttunen A. (2008). *The Effectiveness of Public Participation in EIA Process –A Case Study of Projected Sierila Hydropower Station at Oikerainen, Northern Finland*. Dicapai pada 15 Ogos 2015. <http://dx.doi.org/10.1080/08003839908580496>.

Idris, N.H. & Ismail, Z., (2011). Framework Policy for Sustainable Construction in Malaysia. *2011 IEEE Symposium on Business Engineering and Industrial Applications ISBEIA*, ms.441–446.

Jackson, L. S. (2006). *Contemporary Public Involvement: Toward A Strategic Approach*. *Local Environment*, 6, 135-145

Jabatan Alam Sekitar (2000), *A Handbook Of Enviromental Impact Assessment Guideline*, Kuala Lumpur.

- Jabatan Alam Sekitar (2004), *A Handbook Of Enviromental Impact Assessment Guideline*, Kuala Lumpur.
- Jabatan Alam Sekitar (2008), *A Handbook Of Enviromental Impact Assessment Guideline*, Kuala Lumpur.
- Jabatan Alam Sekitar (2009), *A Handbook Of Enviromental Impact Assessment Guideline*, Kuala Lumpur.
- Jabatan Alam Sekitar (2010), *A Handbook Of Enviromental Impact Assessment Guideline*, Kuala Lumpur.
- Jabatan Alam Sekitar (2012), *A Handbook Of Enviromental Impact Assessment Guideline*, Kuala Lumpur.
- Jabatan Alam Sekitar (2013), *A Handbook Of Enviromental Impact Assessment Guideline*, Kuala Lumpur.
- Kok, F.,(2006). *National strategy for Environmental Legislation Enforcement*.
 Dicapai pada March 23, 2010, ms 83 di http://www.inece.org/conference/7/14_Kok.pdf
- Kakonge J.O & A.M Imevbore. (2006), *Constrainst on Implementing Environmental Impact Assessment in Africa*. *Environmental Impact Assessment Review* 13:299-308
- Kamaruzzaman, B.Y.,(1999). *Geochemistry of the Marine Sediment: It Paleoeconograpnic Significance*. PH.D Dissertation Hokkaido University, Japan.
- Katiman Rostam, (2005), *Transformasi Ekonomi dan Pembandaran di Koridor Kemaman-Dungun, Terengganu: Keterlibatan Isi Rumah Melayu*, Sari 23 15-23.
- Kerajaan Negeri Selangor Darul Ehsan (2001). *Strategi Pembangunan Mampan dan Agenda 21 Selangor*. Institut Alam Sekitar dan Pembangunan (LESTARI), Universiti Kebangsaan Malaysia dan Jabatan Perancangan Bandar dan Desa Negeri Selangor
- Kim, Y., (2011). The Pilot Study in Qualitative Inquiry: Identifying Issues and Learning Lessons for Culturally Competent Research. *Qualitative Social Work*, 10, ms.190–206.

Lowndes, V. (2006), *Like a Horse and Carriage or A Fish on A Bicycle: How ell do local partnerships and Public Participation Go Together?* Local Government Studies, 30(1) ms 51-73

Laura E. Lallier & Frank Maes (2016). *EIA Procedure for Deep Seabed Mining in The Area: Independent Expert Review and Public Participations*. Dicapai pada 11 September 2016 di <http://dx.doi.org/10.1016/j.marpol.2016.03.007>

Lyhne I.,Laerhoven F. V.,Chasmore M.,Runhaar H.,(2015). *Theorising EIA Effectiveness: A Contribution Based on The Danish System*. Dicapai pada 23 Oktober 2015 di <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0195925515001298>

Mahmud A. R.,Sakawi Z., Abdul Maulud K. N., (2015), *Pakej Penambahbaikan EIA Di Malaysia: Suatu Ulasan Kritis dalam Aspek Kawalan Hakisan Tanah dan Sedimentasi*. Dicapai pada 14 Mei 2017 di <http://www.ukm.my/geografia/images/upload/3x.geografia-jun15-abdulrahman-edkatam.pdf>

Malmasi, S.,Jovi, S. A., Monavari, Javarian, M.E., (2010), *Ecological Impact Analysis on Mahshar Petrochemical Industries Using Analytic Hierarchy Process Method*. Dicapai pada 13 Mei 2014 di http://ijer.ir/pdf_258

Marzuki, A. (2009). *A Review On Public Prticipation In Environmental Impact Assessment In Malaysia. Theoretical and Emperical Research In Urban Management*. 3(12). Dicapai pada 23 Oktober 2013 di <http://ccasp.terum.pdf>

McGlashan, D. J & Willian, E. (2003). *Stakeholder Involvement in Coastal Decision-making Processes*. *Local Environment*, 8, m.s.85-86.

Merriam, S.B., (2001). *Qualitative Research and Case Study Applications in Education*. San Francisco.

Muhammad Rizal, R. dan Kadir, A. (2002), Penilaian Kesan Alam Sekitar “Environmental Impact Assessment” (EIA) dari sudut perundangan Malaysia dan kepentingannya, *Journal Universiti Kebangsaan Malaysia*, Volume 1, muka surat 603 – 611. Dicapai pada 18 Febuari 2013, di <http://www.ukm.my/rsenr3/rsenr1/P603-611.pdf>

Monavari, S. M.,(2001). *Environmental Impact Assessment Guidelines For Petrochemical Plants*, DOE Press, Tehran, Iran. Dicapai pada 13 Mei 2013 di <http://www.doeppress.iran>.

Mostajabi, A.(2008). *Analysis of Environmental Impact of Petrochemical Industries*. Dicapai pada 13 Jun 2014 di <http://www.npc-rt.ir>

Mohd Yusop, N.,Jailani,M.Y., & Esa, A., (2003). Meningkatkan Pengetahuan, Amalan dan Sikap terhadap Pendidikan Alam Sekitar di Kalangan Pelajar. *Prosiding Seminar Kebangsaan Pengurusan Persekitaran*. Bangi: Universiti Kebangsaan Malaysia.

Neustadt, A., Robinson, J.P. & Kestnbaum, M., (2002). Doing social science research online. In *The Internet on Everyday Life*. ms. 186–211.

Nizami A.S, Molander S.,Asam Z.,Rafique R.,Korres N. E.,Kiely G.,Murphy J. D., (2011). *Comparative Analysis Using EIA for Development and Developing Countries: Case Studies of Hydroelectric Power Plants in Pakistan, Norway and Sweden*. Dicapai pada 12 Mei 2014 di <http://dx.doi.org/10.1080/13504509.2011.559399> DOI: 10.108/13504509.2011.559399

Norjan, Y.,NurIbtisam, I., Rohana, S. & Rohayati, M.(2005). Tinjauan Pengetahuan dan Kesedaran Alam Sekitar di Kalangan Orang Asli. *Prosiding Seminar Kebangsaan Pengurusan Persekitaran*, Bangi: Universiti Kebangsaan Malaysia.

Nwafor, J.C.,(2006). *Environment Impact Assessment for Sustainable Development: The Nigerian Perspective* . Enugu: El Demark Publishers.

- Ortolono, (2010). *EIA In Practice: Potential Lesson For Human Rights Impact Assessment*. Dicapai pada 3 Jun 2013.m.s 1-12 di www.ciel.org/Publications/EIA.Brief.Jun10.pdf
- Palerm, J.R. (2009). An Emperical- Theoretical Analysis Framework for Public Participation in Environmental Impact Assessment. *Journal of Environmental Planning and Management*, 43(5), m.s.581-600
- Pratt, L. dan Mauri,C. (2005), "Environmental Enforcement and Compliance and Its Role in Enhancing Competitiveness in Developing Countries," in *Proceedings of the Seventh International Conference on Environmental Compliance and Enforcement*, vol. 1 (INECE 2005). Dicapai pada 12 Januari 2010.pp. 67 di http://www.inece.org/conference/7/vol1/Pratt_Mauri.pdf
- Rio Sumarni, Shariffudin, Omar A.H, Awang D.T (2000), *Aplikasi Perisian NVIVO Dalam Analisis Data Kualitatif*. Dicapai pada April 16, 2014, ms.2 di http://eprint.utm.my/2220/1/p24.Dayang_Hjh_Tiawa.pdf
- Rooney, P.,(2005), *Factors That Influence The Petrochemical Industry In The Middle East*, Dicapai pada 11 Jun 2014 di <http://www.mees.com>
- Rowe, R &Frewer, L.J. (2010). *Public Participation Methods. A Framework for Evaluation. Science, Technology, & Human Values*, 25. m.s. 3-29
- Sentian, J. & Mohd Tuah, P. (2001), *Environment Impact Assessment: Legislation, Procedures and Issue in Malaysia*. UMS Kota Kinabalu Sabah.
- Simpson, N. P., (2013), *Effective EIA Public Participation in the Western Cape, South Africa. Stakeholders' opinions of the participation process*. Dicapai pada 12 Januari : <https://www.researchgate.net/publication/306231158> DOI: 10.13140/RG.2.2.20800.33280
- Singh G, (1990). *Orang Ramai dan Alam Sekitar, Pembangunan dan Alam Sekitar Di Malaysia*. Dewan Bahasa dan Pustaka. Kuala Lumpur. m.s 451-469

- Stephenson, D.,(2001), *Public Participation in EIA: A Review of Experience in Europe and the UK*. DRAFT. Centre for Environmental Management and Planning. Aberdeen University Research and Industrial Services Ltd.
- Staerdahl, J., Schroll, H., Zakaria, Z, Abdullah, M., Dewar, N. & Panich, N. (2004). Environmental Impact Assessment in Malaysia, South Africa, Thailand, and Denmark: Background, Layout, Context, Public Participation and Environment Scope. *The Journal of Transdisciplinary Environmental Studies*, 3, 1-19
- Tosun, C. (2000). *Limits to Community Participation in the Tourism Development Process in Developing Country*. 21, 613-633
- Travers, M., (2001). *Qualitative Research Trough Case Studies*. London: Sage Publications Ltd.
- Wester, K.L., Willse, J.T. & Davis, M.S., (2008). Responsible Conduct of Research Measure: Initial Development and Pilot Study. *Accountability in Research*, 15, ms.87–104
- Wilcox, D. (2003), A Guide to Participatory Budgeting. Dicapai pada 12 Mmei 2014, di <http://www.partnerships.org.uk>
- World Bank, Environment Department (2000), *Public Involvement in Environmental Assessment: Requirements, Opportunities and Issues*, Environmental Assessment Sourebook Update, Washington DC: World Bank.
- World Bank, Environment Department (2005), *Public Involvement in Environmental Assessment: Requirements, Opportunities and Issues*, Environmental Assessment Sourebook Update, Washington DC: World Bank.
- World Bank, Environment Department (2008), *Public Involvement in Environmental Assessment: Requirements, Opportunities and Issues*, Environmental Assessment Sourebook Update, Washington DC: World Bank.
- Wood C. (2003). Environmental Impact Assessment in Developing Countries: An Overview. Conference Proceedings, *New Directions in Impact Assessment for Development*. Dicapai pada 11 April 2013 m.s. 142-150 di <http://eia.centre.pdf>

Yanagi,T.,Yamada, M., dan Suzuki, M., (2003). *A Challenge of Water Purification in Dokai Bay, Japan*. Dicapai pada Ogos 10, 2013 dari <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0025326X99001927>

Yates, S.J., 2004. *Doing Social Science Research*. London: SAGE Publication Ltd. ms.293.

Yin, R.K., (2009). *Case Study Research: Design and Methods* (Vol.5, p.219). Dicapai pada Mei 2, 2014 doi:10.1097/FCH.0b013e31822dda9e

Zurina, M.,& Norjan, Y. (2003). *Environmnetal Awareness Among Student At National University of Malaysia. National seminar proceeding on environment. Bangi. Universiti Kebangsaan*.

PTTA UTHM
PERPUSTAKAAN TUNKU TUN AMINAH